अध्याय 11: सन्निमित्ते वरं त्यागः (ख-भागः)

विषय-सूची

8 प्रश्नावली · 56 प्रश्न

प्रश्नावली 1	निम्नलिखितेषु वाक्येषु रक्तवर्णीयानि स्थूलपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत-	5 प्रश्न
प्रश्नावली 2	अधोलिखितान् प्रश्नान् उत्तरत-	5 प्रश्न
प्रश्नावली 3	अधोलिखितेषु वाक्येषु रक्तवर्णीयपदानि केभ्यः प्रयुक्तानि इति उदाहरणानुगुणं लिखत- (उदाहरणम्-धन्यः अहम् स्वामिजीवितरक्षार्थं विनियुक्तः । – शक्तिधराय)	5 प्रश्न
प्रश्नावली 4	उदाहरणानुसारं अन्वयरूपेण लिखत- (यथा- कृतो मया गृहीतस्वामिवर्तनस्य निस्तारो स्वपुत्रोत्सर्गेण । → गृहीतस्वामिवर्तनस्य निस्तारो मया स्वपुत्रोत्सर्गेण कृतः ।)	6 प्रश्न
प्रश्नावली 5	उदाहरणानुगुणम् अधोलिखितानां पदानां पदच्छेदं कुरुत- (यथा- यद्येवमस्मत्कुलोचितम् = यदि-एवम्-अस्मत्-कुलोचितम् ; सत्त्वोत्कर्षेण = सत्त्व-उत्कर्षेण)	10 प्रश्न
प्रश्नावली 6क	उदाहरणानुगुणं पाठगतानि पदानि अधिकृत्य सन्धियुक्तपदैः रिक्तस्थानानि पूरयत- (यथा-स्व + आवासम् = स्वावासम्)	12 प्रश्न
प्रश्नावली 6ख	निम्नलिखितपदानां सन्धिच्छेदं कुरुत-	12 प्रश्न
प्रश्नावली 7	अधोलिखितानि कथनानि कथायाः घटनानुसारं लिखत-	1 प्रश्न

प्रश्नावली 1 — निम्नलिखितेषु वाक्येषु रक्तवर्णीयानि स्थूलपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत-

प्रश्न 1

(क) वीरवरो पत्नीं पुत्रं दुहितरञ्च प्राबोधयत् ।

हल

स्थूलपदं 'वीरवरः' अस्ति, अतः कर्तृपदं प्रति 'कः' इति प्रश्नः।

उत्तर: कः पत्नीं पुत्रं दुहितरञ्च प्राबोधयत् ?

प्रश्न 2

(ख) ततस्ते सर्वे सर्वमङ्गलायाः आयतनं गताः ।

हल

स्थूलपदं 'सर्वमङ्गलायाः' अस्ति, अतः 'कस्याः' इति प्रश्नः।

उत्तर: ततस्ते सर्वे कस्याः आयतनं गताः?

प्रश्न 3

(ग) वीरवरः वर्तनस्य निस्तारं पुत्रोत्सर्गेण अकरोत्।

हल

स्थूलपदं 'पुत्रोत्सर्गेण' (करणम्) अस्ति, अतः 'केन / कथम्' इति प्रश्नः।

उत्तर: वीरवरः वर्तनस्य निस्तारं केन / कथम् अकरोत् ?

प्रश्न 4

(घ) राजा स्वप्रासादं प्राविशत् ।

हल

स्थूलपदं 'स्वप्रासादम्' (अधिकरणम्) अस्ति, अतः 'कुत्र' इति प्रश्नः।

उत्तर: राजा कुत्र प्राविशत् ?

प्रश्न 5

(ङ) महीपतिः वीरवराय समग्रकर्णाटप्रदेशम् अयच्छत्।

हल

स्थूलपदं 'वीरवराय' (सम्प्रदानम्) अस्ति, अतः 'कस्मै' इति प्रश्नः।

उत्तर: महीपतिः कस्मै समग्रकर्णाटप्रदेशम् अयच्छत्?

प्रश्नावली 2 — अधोलिखितान् प्रश्नान् उत्तरत-

प्रश्न 1

(क) वीरवरः किम् अवर्णयत् ?

उत्तर: वीरवरः अखिलराजलक्ष्मीसंवादम् अवर्णयत्।

प्रश्न 2

(ख) प्राज्ञः धनानि जीवितञ्च केभ्यः उत्सृजेत् ?

उत्तर: प्राज्ञः धनानि जीवितं च परार्थे उत्सृजेत् ।

प्रश्न 3

(ग) केन सदृशः लोके न भूतो न भविष्यति ?

उत्तर: वीरवरेण सदृशः लोके न भूतो न भविष्यति ।

प्रश्न 4

(घ) का अदृश्या अभवत्?

उत्तर: भगवती सर्वमङ्गला अदृश्या अभवत्।

प्रश्न 5

(ङ) सपरिवारः वीरवरः कुत्र गतवान्?

उत्तर: सपरिवारः वीरवरः स्वगृहं गतवान्।

प्रश्नावली 3 — अधोलिखितेषु वाक्येषु रक्तवर्णीयपदानि केभ्यः प्रयुक्तानि इति उदाहरणानुगुणं लिखत- (उदाहरणम्- धन्यः अहम् स्वामिजीवितरक्षार्थं विनियुक्तः । – शक्तिधराय)

प्रश्न 1

(क) भगवति ! न मे प्रयोजनं राज्येन जीवितेन वा ।

उत्तर: नृपाय / राज्ञे

प्रश्न 2

(ख) वत्स! अनेन ते सत्त्वोत्कर्षेण भृत्यवात्सल्येन च परं प्रीतास्मि ।

उत्तर: नृपाय / राज्ञे

प्रश्न 3

(ग) धन्याहं यस्या ईदृशो जनको भ्राता च ।

उत्तर: वीरवत्यै

प्रश्न 4

(घ) तदेतत्परित्यक्तेन मम राज्येनापि किं प्रयोजनम् ।

उत्तर: नृपस्य / शूद्रकाय / राज्ञे

प्रश्न 5

(ङ) अयम् अपि सपरिवारो जीवतु ।

उत्तर: वीरवराय / राजपुत्राय ।

प्रश्नावली 4 — उदाहरणानुसारं अन्वयरूपेण लिखत- (यथा- कृतो मया गृहीतस्वामिवर्तनस्य निस्तारो स्वपुत्रोत्सर्गेण । → गृहीतस्वामिवर्तनस्य निस्तारो मया स्वपुत्रोत्सर्गेण कृतः ।)

प्रश्न 1

(क) नेदानीं राज्यभङ्गस्ते भविष्यति ।

उत्तर: इदानीं ते राज्यभङ्गः न भविष्यति ।

प्रश्न 2

(ख) तेन पातितं स्वशिरः स्वकरस्थखड्गेन।

उत्तर: तेन स्वकरस्थखड्गेन स्वशिरः पातितम्।

प्रश्न 3

(ग) तदा ममायुः शेषेणापि जीवतु राजपुत्रो वीरवरः सह पुत्रेण पत्न्या दुहित्रा च ।

उत्तर: तदा ममायुः शेषेणापि राजपुत्रो वीरवरः पुत्रेण पत्न्या दुहित्रा च सह जीवतु ।

प्रश्न 4

(घ) तत्क्षणादेव देवी गताऽदर्शनम् ।

उत्तर: तत्क्षणादेव देवी अदर्शनम् गता।

प्रश्न 5

(ङ) महीपतिस्तस्मै प्रायच्छत् समग्रकर्णाटप्रदेशं राजपुत्राय वीरवराय ।

उत्तर: महीपतिः तस्मै राजपुत्राय वीरवराय समग्रकर्णाटप्रदेशं प्रायच्छत् ।

प्रश्न 6

(च) जायन्ते च म्रियन्ते च मादृशाः क्षुद्रजन्तवः।

उत्तर: मादृशाः क्षुद्रजन्तवः जायन्ते म्रियन्ते च।

प्रश्नावली 5 — उदाहरणानुगुणम् अधोलिखितानां पदानां पदच्छेदं कुरुत- (यथा-यद्येवमस्मत्कुलोचितम् = यदि-एवम्-अस्मत्-कुलोचितम् ; सत्त्वोत्कर्षेण = सत्त्व-उत्कर्षेण)

प्रश्न 1

(क) गृहीतस्वामिवर्तनस्य = _____

उत्तर: गृहीत – स्वामि-वर्तनस्य

प्रश्न 2

(ख) निस्तारोपायः = _____

उत्तर: निस्तार – उपायः

प्रश्न 3

(ग) गृह्यतामेष = _____

उत्तर: गृह्यताम्-एषः

प्रश्न 4

(घ) स्वपुत्रोत्सर्गेण = _____

उत्तर: स्वपुत्र – उत्सर्गेण

प्रश्न 5

(ङ) स्वकरस्थखड्गेन = _____

उत्तर: स्वकरस्थ-खड्गेन

प्रश्न 6

(च) तदेतत्परित्यक्तेन = _____

उत्तर: तत्-एतत्-परित्यक्तेन

प्रश्न 7

(छ) स्वशिरश्छेदनार्थमुत्क्षिप्तः = _____

उत्तर: स्वशिरः-छेदनार्थम्-उत्क्षिप्तः

प्रश्न 8

(ज) मद्दर्शनादद्दश्यताम् = _____

उत्तर: मत्-दर्शनात् – अदृश्यताम्

प्रश्न 9

(झ) तत्क्षणादेव = _____

उत्तर: तत्-क्षणात्-एव

प्रश्न 10

(ञ) लब्धजीवितः = _____

उत्तर: लब्ध- जीवितः

प्रश्नावली 6क — उदाहरणानुगुणं पाठगतानि पदानि अधिकृत्य सन्धियुक्तपदैः रिक्तस्थानानि पूरयत- (यथा-स्व + आवासम् = स्वावासम्)

प्रश्न 1

1. तत् + श्रुत्वा = _____

उत्तर: तच्छ्रुत्वा

प्रश्न 2

2. दुहितरम् + च = _____

उत्तर: दुहितरञ्च

प्रश्न 3

3. धन्यः + अहम् = _____

उत्तर: धन्योऽहम्

प्रश्न 4

4. जीवितम् + च + एव = _____

उत्तर: जीवितञ्चैव

प्रश्न 5

5. विलम्बः + तात = _____

उत्तर: विलम्बस्तात

प्रश्न 6

6. कः + अधुना = _____

उत्तर: कोऽधुना

प्रश्न 7

7. न + आचरितव्यम् = _____

उत्तर: नाचरितव्यम्

प्रश्न 8

8. धन्या + अहम् = _____

उत्तर: धन्याहं

प्रश्न 9

9. निस्तारः + उपायः = _____

उत्तर: निस्तारोपायः

प्रश्न 10

10. वीरवरः + अवदत् = _____

उत्तर: वीरवरोऽवदत्

प्रश्न 11

11. ततः + असौ = _____

उत्तर: ततोऽसौ

प्रश्न 12

12. ततः + ते = _____

उत्तर: ततस्ते

प्रश्नावली 6ख — निम्नलिखितपदानां सन्धिच्छेदं कुरुत-

प्रश्न 1

1. शूद्रकोऽपि = _____ + _____

उत्तर: शूद्रकः + अपि

प्रश्न 2

2. पुनर्भूपालेन = _____ + _____

उत्तर: पुनः + भूपालेन

प्रश्न 3

3. महीपतिस्तस्मै = _____ + _____

उत्तर: महीपतिः + तस्मै

प्रश्न 4

4. प्रायच्छत् = _____ + _____

उत्तर: प्र + अयच्छत्

प्रश्न 5

5. नृपतिरपि = _____ + _____

उत्तर: नृपतिः + अपि

प्रश्न 6

6. सर्वेषामदृश्य = _____ + _____

उत्तर: सर्वेषाम् + अदृश्य

प्रश्न 7

7. वार्ताऽन्या = _____ + _____

उत्तर: वार्ता + अन्याः

प्रश्न 8

8. राज्यभङ्गस्ते = _____ + _____

उत्तर: राज्यभङ्गः + ते

प्रश्न 9

9. गतिर्गन्तव्या = _____ + _____

उत्तर: गतिः + गन्तव्या

प्रश्न 10

10. इत्युक्त्वा = _____ + _____

उत्तर: इति + उक्त्वा

प्रश्न 11

11. नेदानीं = _____ + _____

उत्तर: न + इदानीं

प्रश्न 12

12. प्रीतास्मि = _____ + _____

उत्तर: प्रीता + अस्मि

प्रश्नावली 7 — अधोलिखितानि कथनानि कथायाः घटनानुसारं लिखत-

प्रश्न 1

अधोलिखितानि कथनानि कथायाः घटनानुसारं (क्रमानुसारं) पुनः लिखत- (क) सर्वं दृष्ट्वा राजा शूद्रकः अपि सर्वस्वसमर्पणार्थं सिद्धः अभवत्। (ख) पितुः वार्तां श्रुत्वा शक्तिधरः प्रसन्नतया स्वस्य समर्पणार्थं सिद्धः अभवत्। (ग) प्रातः राजा वीरवरम् अपृच्छत् 'ह्यः रात्रौ किम् अभवत्'? (घ) वीरवरो गृहं गत्वा पत्नीं पुत्रं पुत्रीञ्च प्राबोधयत्, सर्वां च वार्ताम् अकथयत्। (ङ) वीरवरेण उक्तम् – स्वामिन्! न कापि वार्ता । सा नारी अदृश्या अभवत्। (च) भगवती प्रसन्ना अभवत् । भगवत्याः कृपया सर्वे जीवितवन्तः। (छ) वीरवरः परिवारेण सह सर्वस्वसमर्पणम् अकरोत्।

हल

कथायाः घटनाक्रमानुसारं शुद्धः क्रमः निम्नरूपेण अस्ति।

उत्तर: घटनानुसारं क्रमः- (१) वीरवरो गृहं गत्वा पत्नीं पुत्रं पुत्रीञ्च प्राबोधयत्, सर्वां च वार्ताम् अकथयत्। (२) पितुः वार्तां श्रुत्वा शक्तिधरः प्रसन्नतया स्वस्य समर्पणार्थं सिद्धः अभवत्। (३) वीरवरः परिवारेण सह सर्वस्वसमर्पणम् अकरोत्। (४) सर्वं दृष्ट्वा राजा शूद्रकः अपि सर्वस्वसमर्पणार्थं सिद्धः अभवत्। (५) भगवती प्रसन्ना अभवत्, भगवत्याः कृपया सर्वे जीवितवन्तः। (६) प्रातः राजा वीरवरम् अपृच्छत् 'ह्यः रात्रौ किम् अभवत्'? (७) वीरवरेण उक्तम् – स्वामिन्! न कापि वार्ता । सा नारी अदृश्या अभवत्।